

ВКЛАД АНТОНА ПОПЕЛЯ ТА ЙОГО УЧНІВ
У РОЗВИТОК ЛЬВІВСЬКОЇ СКУЛЬПТУРИ

УДК: 730(092)

В статті висвітлений період педагогічної діяльності професора Антона Попеля у Львівській політехніці, а також творчий шлях відомих львівських скульпторів – Михайла Парашука, Люни Дрекслер і Казимири Малачинської-Пайздерської, котрі були учнями професора. Антон Попель зумів передати їм теоретичні знання, багатий досвід проектування і залучив до співпраці талановитих молодих скульпторів. Педагогічна діяльність пов'язала його життя з Львівською політехнікою майже на двадцять років та була не менш значущою, аніж вагомий внесок у скульптурну спадщину Львова кін. XIX – поч. XX ст. Майстерне поєднання монументально-декоративної пластики із архітектурою свідчить про синтез гуманітарно-художніх та архітектурно-технічних знань і вмінь та характеризує його як різностороннього фахівця, що володіє теоретичними основами, практичним досвідом у проектуванні та реставрації творів образотворчого мистецтва. **Ключові слова:** Львівська архітектурна школа, мистецька освіта, творчі особистості, мистецькі доробки.

Петровская Ю.Р. Вклад Антона Попеля и его учеников в развитие львовской скульптуры. Освещён период педагогической деятельности профессора Антона Попеля во Львовской политехнике, а также творческий путь известных львовских скульпторов – Михайла Парашука, Люны Дрекслер и Казимиры Малачинской-Пайздерской, которые были учениками профессора. Антон Попель сумел передать им теоретические знания, богатый опыт проектирования и привлёк к сотрудничеству талантливых молодых скульпторов. Педагогическая деятельность связала его жизнь с Львовской политехникой почти на двадцать лет и была не менее значимой, чем весомый вклад в скульптурную наследственность Львова кон. XIX – нач. XX ст. Мастерское сочетание монументально-декоративной пластики с архитектурой свидетельствует о синтезе гуманитарно-художественных и архитектурно-технических знаний и умений и характеризует его как разностороннего специалиста, владеющего теоретическими основами, практическим опытом в проектировании и реставрации произведений изобразительного искусства. **Ключевые слова:** Львовская архитектурная школа, художественное образование, творческие личности, художественные наработки.

Petrovska Yu.R.. The contribution of Antone Popiel and his students to the development of Lviv sculpture. The article outlines creative and educational activity of Antone Popiel, a Lviv Polytechnic professor, and career of famous Lviv sculptors Michael Parashchuk, Lyuna Drexler and Casimira Malachynska-Payzderska, who were students of professor. As the author of the monument of Adam Mickiewicz in Lviv, monumental sculptures, which are part of the city buildings and ensembles, A. Popiel made a significant contribution to the formation of the face of the city. Creativity leading sculptor A. Popiel, experience in the design and decoration of buildings were inspired artists of the XX-XXI centuries Personality as a sculptor A. Popiel formed during training at world famous art schools such as the Krakow School of Fine Arts and the Academy of Fine Arts Vienna. Teaching activities A. Popiel linked his life with the Lviv Polytechnic almost twenty years. He was also a teacher, who managed to pass on theoretical knowledge and rich experience in design, and attracted the young sculptors to cooperation. **Key words:** Lviv architectural school, art education, creative personality, artistic heritage.

Постановка проблеми. Постає А. Попеля викликає неабияку зацікавленість як в Україні, так і за її межами, а його ім'я назавжди увійшло в історію формування Львівської архітектурної школи. Дослідження творчої, педагогічної спадщини митця та його учнів у сфері дизайну є досить актуальним. Як автор пам'ятника Адаму Міцкевичу у Львові, монументальних скульптур, котрі є частиною будівель та ансамблів міста, А. Попель вніс значний вклад у створення обличчя Львова.

Систематизований архівний матеріал є важливою джерелознавчою базою для проведення поглиблених досліджень з історії Львівської архітектурної школи, а також у вивченні творчого доробку її митців. Результати дослідження доповнюють наявні відомості щодо історії становлення та розвитку архітектурної школи Львівської політехніки, її мистецької освіти та впроваджуються у навчальний процес Інституту архітектури, а саме у лекційні курси для базових напрямів «Архітектура» та «Мистецтво», а також в окремі розділи теоретичних курсів з історії архітектури та мистецтва, історії дизайну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Коротко з біографічними даними Антона Попеля можна ознайомитись у польських спеціалізованих виданнях: «Pamiętnik towarzystwa przyjaciół sztuk pięknych w Krakowie», «Pamiętnik wzniesienia i odsłonięcia pomników Tadeusza Kościuszki i Kazimierza Puławskiego» (1910р.), у публікації часопису «Nasz kraj». Його особистість згадується в контексті пам'яток архітектури, в українських спеціалізованих виданнях: «Архітектура Галичини XIX – XX століть», «Зустріч зі Львовом», «Архітектура Львова: Час і стилі. XIII-XXI ст.», «Історія Львова», в газеті «Галицька брама» та інших публікаціях.

Формулювання цілей статті. Завданням наукового дослідження є висвітлення історії розвитку художньої складової при підготовці майбутніх зодчих у Львівській політехніці через пошуки взаємозв'язку архітектури та мистецтва у творчих доробках її представників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особистість Антона Попеля, як скульптора, сформувалась під час навчання у відомих світових школах мистецтв. На подальший творчий

шлях митця вплинули відомі педагоги, скульптори, художники.

Під час навчання у Краківській школі образотворчих мистецтв (1882-1885) його педагогі певною мірою вплинули на формування особистості, на його творчість, прищепили любов до мистецтва, скульптури. Серед цих відомих особистостей відомий польський скульптор проф. Валерій Гадомський та польський художник, історик, музейний експерт і реставратор проф. Владислав Лучкевич.

Педагогічна діяльність відомих австрійських скульпторів Віденської академії мистецтв, де навчався Антон Попель (1885-1888), сприяла виробленню у митця індивідуальної пластичної мови, що мала багато спільного із стилістикою віденського академізму. Протягом трьох років в академії його педагогами були австрійські скульптори проф. Е.Ф. Гельмер та проф. Оттон Кьонігем, керівник австрійського музею мистецтв. У 1888 р. Антон Попель вдосконалює свої навички у відомих скульпторів – Августа Пасалья, Емілія Манчіні, Августа Рівальти у Флоренції. На молодого митця тоді сильний вплив мав пануючий австрійський та італійський «необароковий академізм» [1].

В 1889 р. Антон Попель (рис. 1) переїжджає до Львова. Організовує власну майстерню в кам'яниці Бруницьких на Маріацькій площі (Сьогодні пл. Адама Міцкевича), а згодом у монастирі св. Бенедиктинок, на площі Бенедиктинок, 2 (Сьогодні площа Вічева) [1].

З 1892 р. Попель був прийнятий на роботу асистентом кафедри рисунку і моделювання у Львівській політехніці, якою на той час завідував проф. Леонард Марконі [2]. В протоколі засідання колегії професорів №18 від 20 травня 1892 р. зазначено, що Л. Марконі пропонує на посаду асистента кафедри рисунку скульптора Антона Попеля [3].

Працюючи асистентом відомого львівського скульптора, професора Л. Марконі, молодий митець також навчається в його майстерні разом з іншими відомими скульпторами, зокрема Петром Гарасимовичем та скульптором і живописцем Михайлом Созанським. Леонард Марконі неодноразово залучає Антона Попеля до співпраці у декоруванні багатьох архітектурних будівель Львова, зокрема, виконують скульптурні роботи для Великого міського театру (Сьогодні – Львівський академічний театр опери і балету ім. Соломії Крушельницької) в кінці 1890-х рр. Також за проектом Л. Марконі в 1898-1904 рр. була споруджена будівля Промислового музею, яка первісно була декорована скульптурними роботами Антона Попеля та Петра Війтовича. У 1901 р. Антон Попель виконує за моделями Л. Марконі скульптури на готелі «Жорж» [4].

З 1899 р., після смерті Л. Марконі, А. Попель перебирає його навчальні предмети, викладає

Рис. 1 Антон Попель [2]

моделювання. На засіданні колегії професорів від 21 січня 1901р. А. Попель призначається доцентом кафедри [5]. В 1905-1906 навчальному році, вже як платний доцент кафедри, веде курс моделювання I на Відділі будівництва (2 год. в тиждень в зимовому і 3 год. в тиждень в літньому півріччі) і курс моделювання II (4 год. в тиждень в обох півріччях). Також у Політехнічній школі було створено музей моделювання, керівником якого був Антон Попель. Цього ж навчального року він увійшов у групу професорів [6].

В 1907-1908 навчальному році А. Попель, як доцент з титулом професора надзвичайного, веде знову ж таки два курси моделювання. На засіданні колегії професорів в протоколі засідання №14 від 26 травня 1908 р. зазначено, що декан Теодор Тальовський зачитує подання від проф. Антона Попеля, який пропонує призначити асистентом на курсі моделювання скульптора Тадеуша Блотницького [7]. Обидва курси моделювання вони ведуть на Відділі будівництва, де тоді навчали архітекторів. В особовому штаті Школи політехнічної Антон Попель згадується як скульптор, професор моделювання, який проживає на вул. Іссаковича, у віллі «Сулима» [8].

У його студії студювали моделювання його учні, зокрема Казимира Малачинська-Пайздерська, Люна Дрекслер, Михайло Парашук та інші [6].

Михайло Парашук (рис. 2) народився 16 листопада 1878 р. в с. Варвариця, неподалік Теробовлі. Одним з перших педагогів Михайла Парашука був місцевий скульптор Станіслав Вуйцик. Наслідуючи в ранні роки свого першого вчителя скульптури, він засвоїв практичні навички із

Рис.2 Михайло Парашук [10]

пластики та просторового моделювання. Вже у 13 років він допомагав С. Вуйцику в оздобленні церкви в с. Струсові, на Поділлі [9].

Чотирирічне навчання М. Парашука в Кракові (1893-1896) у реставратора Юліана Шопінського мало вирішальне значення для всієї його подальшої мистецької долі. Поряд із своїм викладачем набував досвіду в реставрації старовинної скульптури, удосконалював знання з пластики, опановував техніку металевого лиття, ліплення, різьблення по каменю та консервації [10]. Одночасно, юнак відвідував скульптурні студії проф. Барабаша в Краківській академії мистецтв. Тим часом йому виповнилось 18 років і у 1896 р., отримавши свідоцтво про закінчення курсу лекцій зі скульптури, М. Парашук вирушає до Відня і вступає до Віденської академії мистецтв, де його педагогом призначають проф. Венцеля. Згодом, разом зі старшими студентами випрошує у професора дозволу для відвідання майстерні віденської архітектурної фірми «Гельмера і Фельнера», яка будувала театри й концертні зали в Австрії та поза її межами. Необхідно зазначити, що навчання у Відні дало М. Парашукові фундаментальні підвалини до його подальшої роботи як скульптора [8].

У 1899 р. Михайло Парашук повертається до Львова і продовжує навчання у Львівській політехніці у проф. Антона Попеля. Разом з викладачем працює над оздобленням Великого міського театру (1898-1900), університетської бібліотеки (1901-1902). У 1898-1904 рр. була споруджена будівля Промислового музею. Стінна орнаментика в інтер'єрі виконана А. Попелем та М. Парашуком [11].

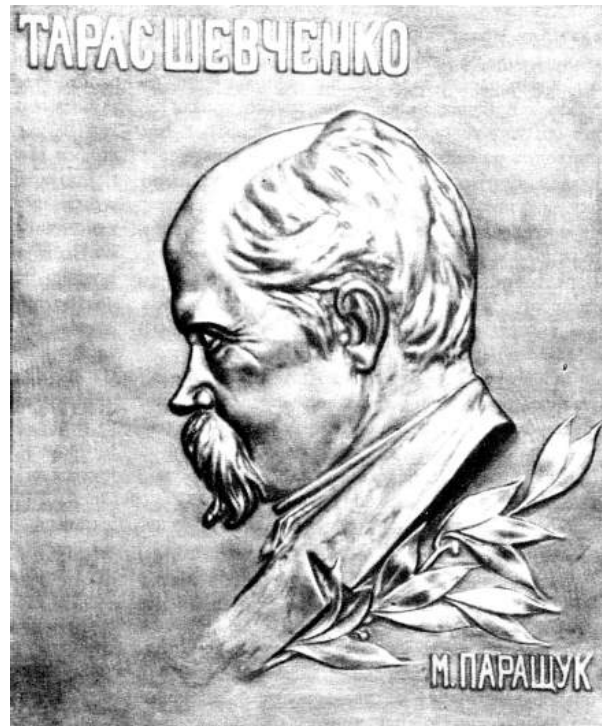

Рис.3 Портрет Т. Шевченка (автор – М.Парашук) [10]

Найбільш відомою роботою скульптора Антона Попеля став пам'ятник Адаму Міцкевичу у 1904 р. Львові, у спорудженні якого приймав участь М. Парашук. Згодом згадував: «Моя скромна участь полягала у створенні капітелії і жертовника, що увінчують колону, а також у допомозі моєму професорові при технічному виконанні інших частин пам'ятника» [10].

В 1902-1906 рр. Парашук працює у Варшаві. Він посідає одне з чільних місць серед варшавських скульпторів. Йому доручають престижні та добре оплачувані замовлення. Ательє Сабіна Баранського, де працює М. Парашук, виконувало різноманітні скульптурні роботи – паркові скульптури, статуетки, декоративні елементи для інтер'єрів приватних будинків. Тут скульптор виконав на замовлення портрети Войцеха Бридзінського, Мар'яна Кернецького, Казімежа Камінського, які увінчались успіхом. У 1904 р., готуючись до першої персональної виставки, М. Парашук доповнює портретний доробок новими творами – портретами Тараса Шевченка (рис.3), Гелени Павловської, Ванди Семашко [9].

В 1906 р. М. Парашук повертається до Львова і працює в новій будівлі Українського Академічного дому (сьогодні – вул. Коцюбинського, 21а). У цей час він є реставратором скульптур у Національному музеї [9]. Михайло Парашук протягом своєї творчості виконав близько 30 скульптурних портретів діячів польської та української культури, болгарських громадсько-політичних діячів, жанрових композицій, зокрема, бюсти з гіпсу Івана Франка (1906) та Михайла Грушевського (1907), а також бюст Василя Стефаника (1906) з бронзи [12].

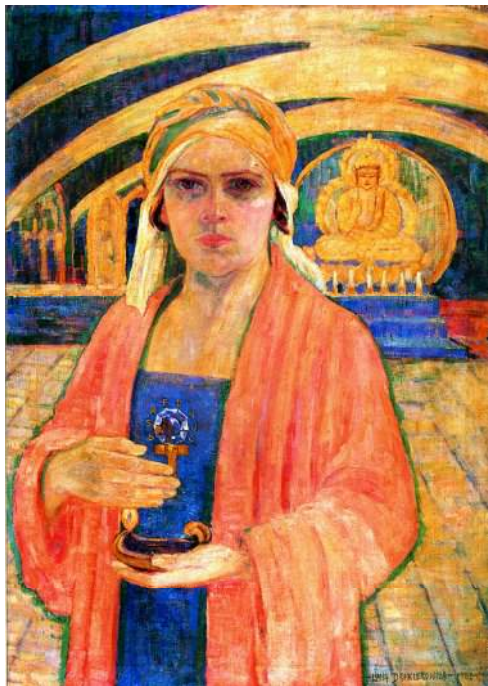

Рис. 4 Автопортрет у святині

Рис. 5 Погруддя священика
Ю. Бокановського

Навесні 1907 р. М. Паращук їде у Париж, де навчається в «Académie Julian» в Р. Чарлеса, але, перервавши навчання, повернувся до Львова. Цього ж року скульптором було виконано серію фігур, відлитої в гіпсі (розмірами до 50 см), зокрема, «Правда», «Зневолені», «Скрипалька» та інші. В січні 1908р. М. Паращук знову виїжджає у Париж та закінчує навчання в «Académie Julian». В 1909-1910 р. викладає скульптуру в приватному Інституті образотворчого мистецтва в Мюнхені. В 1910-1911 р. скульптор працює у Львові, а в 1912-1913 р. їде до Києва, де виконує конкурсний проект пам'ятника Т. Шевченку і фігуру М. Лисенка.

На час Першої Світової війни він переїжджає до Відня [9]. З 1921 р. живе у столиці Болгарії – Софії, відкриває свою мистецьку школу [12]. Болгарський період творчості М. Паращука позначений найбільшими успіхами в жанрі портрета та в монументально-декоративній пластиці [13]. Талановитого майстра запрошують оздоблювати будинок пошти у Варні, головний фасад Торгово-Промислової палати у Бургасі, також М. Паращук робить архітектурно-скульптурне оздоблення Болгарського національного банку, барельєфи для шоколадної фабрики Пеева. Видатному скульпторові так і не вдалося здійснити мрію життя – повернутися в Україну. Помер 24 грудня 1963 р. у Софії [14].

Люна-Амалія Дрекслер народилась 9 листопада 1882 р. у Львові в родині відомого підприємця Ігнасія Дрекслера. Мати змалку прищепила Л.-А. Дрекслер та її молодшому брату Ігнасію, згодом професору, завідувачу кафедри містобудування у 1928-1929 р., любов до мистецтва та музики. У 1899 р., у віці 17 років, після важкої і

Рис. 6 Жіноче погруддя

тривалої хвороби, вона вступає до приватної школи М. Герасимовича, де протягом чотирьох років її викладачем скульптури стає Антон Попель. У 1899-1902 р. відвідувала публічну залу рисунку та скульптури Художньо-промислової школи [15].

Від 1906 р. учасниця виставок у Львові, зокрема, у квітні на весняному Салоні Л. Дрекслер вперше виставляє свої картини, серед яких «Сидяча леді», «Турбота» («Мати і дитя»), «Сирота» і кілька портретів та бюсти [15].

Рис.7 Портрет Добруси Лесневич

Рис.8 Чоловічий торс

У ранній період творчості (1905–1912) використовувала прийоми імпресіонізму, символізму та сецесії. Синхронізувала пластичні і живописні враження, лаконічно й м'яко моделювала динамічні форми, застосовувала особливі фактурні ефекти та поліхромію – рожеві, жовті, зелені, чорні тони [15].

У 1907-1909 р. Л. Дрекслер вдосконалює свої навички у Парижі, в «Académie de la Grande Chaumière» у скульптора Е.-А. Бурделя. Тут вона виконує свою першу скульптуру в мармурі. В 1909-1910 р., навчаючись в Академії у Римі, а в 1910-1911 р. у Мюнхені, Л. Дрекслер продовжувала приймати участь у культурному житті міста Львова. У 1910 р. виконала погруддя Ф. Шопена і С. Монюшка, які встановлено в концертному залі Львівського Галицького музичного товариства. У 1910-1913 р. виставила нові роботи – «Дама з шубою», «Маска», «Єва», «Портрет брата». Згодом, протягом чотирьох років Люна Дрекслер працює у Німеччині, Швейцарії, а в 1917 р. повертається до Львова і стає співорганізатором і членом Союзу польських художниць [9].

Творчість пізнього періоду (1921–1933) характеризує стилізація готики й раннього ренесансу, спрощення композиції, складність символіки. Як живописець малювала олійні портрети та красиви, виконувала офорти й літографії. До основних її творів належать: «Задума», «Погруддя дівчини», «Дама в капелюсі», «Дівчина з лялькою», «Автопортрет» (1923) (рис.4), «Українка», «Погруддя священика Ю. Бокановського» (1909) (рис.5), «Погруддя М. Конопницької», жіноче по-

груддя (1907) (рис.6), фігура Матері Божої перед костелом у м. Стрий та інші [9].

Як скульптор виконала понад 200 творів – портрети, побутові, алегоричні, релігійні композиції у тонованому гіпсі, мармурі, камені, бронзі, фаянсі. Твори Люни Дрекслер зберігаються у Львівській галереї мистецтв, в музеях та приватних збірках Польщі [15]. Померла 5 листопада 1933 р. у Львові, похована на Личаківському кладовищі.

Казимира Малачинська-Пайздерська народилася 4 березня 1879 р. у м. Бучач, в родині Геллерів. У 1897 р. вийшла заміж за Антона Малачинського. Художню освіту розпочала у Львові: в 1898-1900 р. відвідувала публічну залу рисунку та скульптури Художньо-промислової школи, у 1901-1905 р. вивчала скульптуру у С.-К. Островського та А. Попеля у приватній школі К. Батовського. У 1906 р. й 1908-1910 рр. навчалась у Парижі в Академії Колароссі, у Е.-А. Бурделя та Ф.-М. Шарпентьє. В 1911 р. у Парижі вдруге вийшла заміж за історика мистецтва Нікодема Пайздерського. До Львова регулярно присилала і особисто привозила всі свої скульптури [16].

В її скульптурній творчості львівсько-паризького періоду відчувались впливи творів О. Родена, Е.-А. Бурделя, сецесії та імпресіонізму. Постійно намагалась передати людське життя в його моментальних, мінливих станах і настроях. Різьбила у гіпсі та мармурі переважно портретні погруддя і голови, часто застосовувала форму торсу. У 1909 р. дебютувала на виставках у Львові з 13 енергійно модельованими скульптурами, зокрема, показала «Голову жінки у капелюсі»,

погруддя – письменника Яна Каспровича, музиканта Ернеста Шеллінга, актора Роберта Віллані, Зигмунта Лесневича. У квітні 1910 р. здобула значний розголос виставлена у Парижі її бронзова група «Сироти», що представляла жінку з дітьми. У цьому ж році, повернувшись до Львова, виставила тут гіпсові скульптури – «Мадонну», ескіз «Сироти», «Погруддя Добрусі Лесневич» (1910) (рис. 7), «Чоловічий торс» (1910) (рис. 8), погруддя філософа Казимира Твардовського. Перед виїздом зі Львова у 1912 р. продемонструвала портрет Владислава Вітвицького. Переважна більшість цих гіпсових скульптур відзначалась гострою психологічною характеристикою, підкресленою асиметрією композиції, експресією руху, імпульсивною, майже живописною обробкою поверхні. Водночас, у частині творів були помітні тенденції статики, спрощення форми у дусі модернізованого класицизму і архаїзації [9].

Крім погрудь і об'ємних композицій Казимира М.-П. у 1908-1913 р. створила декілька рельєфів. На пам'ятному знакові Юзефа Коженювського перед його будинком у Бродах встановила бронзовий барельєф з портретом письменника.

Як живописець, малювала у львівський період олійні портрети, натюрморти з квітами, краєвиди Львова, Волині та Італії, переважно під впливом імпресіонізму.

З 1913 р. працювала у Познані, продовжувала займатись портретним жанром. Виконала також у Познані медаль Загальної крайової виставки 1929 р. і фігурні барельєфи на пам'ятнику Найсвятішого Серця Ісуса Христа (1932). Померла 12 квітня 1959 р. у Познані. Її твори зберігаються у Львівській галереї мистецтв [17].

Висновки. Творчість провідного скульптора Антона Попеля, багатий досвід в проектуванні та оздобленні споруд стали джерелом натхнення митців ХХ-ХХІ ст. Антон Попель входив до когорти провідних львівських скульпторів кінця ХІХ – початку ХХ ст. Педагогічна діяльність Антона Попеля пов'язала його життя з Львівською політехнікою майже на двадцять років. Свої знання, навички в скульптурному оздобленні споруд, а також певні навички моделювання він передавав своїм учням.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Стаття є продовженням антології про викладачів-митців Львівської архітектурної школи. Особливу увагу приділено висвітленню ролі скульптора А. Попеля, котрий вплинув на творчість своїх учнів М. Парашука, Л. Дрекслер, К. Малачинської-Пайздерської. Синтез мистецтва у творчості викладача Львівської архітектурної школи, його художньо-педагогічний доробок, творчі здобутки його учнів, а також внесок А. Попеля у розвиток архітектури, образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва Львова і Західного регіону України є однією зі складових при дослідженні розвитку мистецької освіти у архітектурній школі Львівської політехніки.

Список використаних літературних джерел:

1. Biriulow J. Antoni Popiel – Twórca pomnika Mckiewiczza / Yurij Biriulow // *Studia o artystach XVIII-XX wiku.* – Toruń: 2003. – S. 87-88.
2. Swieykowski E. Pamiętnik towarzystwa przyjaciół sztuk pięknych w Krakowie / dr. Emmanuel Swieykowski. – Kraków, Wydanie Kraków MCMV nakładem towarzystwa przyjaciół sztuk pięknych w Krakowie, 1854-1904. – S.473.
3. Львівський обласний державний архів (далі – ДАЛО). Ф. 27 Вища політехнічна школа у Львові. 1877-1921. Оп. 2. Спр. 484 Протокол засідання колегії професорів за 1892 р. – С. 49.
4. Леонард Марконі [Електронний ресурс] / Центр міської історії Центрально – Східної Європи. – Режим доступу : http://www.lvivcenter.org/uk/lia/persons/person/?ci_personid=39
5. ДАЛО. Ф. 27 Вища політехнічна школа у Львові. 1877-1921. Оп. 2. Спр.796 Протокол засідання колегії професорів 1900-1901 – С.85.
6. ДАЛО. Ф. 27 Вища політехнічна школа у Львові. 1877-1921. Оп. 2. Спр.1086 Program szkoły politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1905-1906. XXXIV. – С. 34, 43, 44, 57, 59, 61.
7. ДАЛО. Ф.27 Вища політехнічна школа у Львові. 1877-1921. Оп.2. Спр.1258 Протокол засідання колегії професорів 1908. – С. 51.
8. ДАЛО. Ф. 27 Вища політехнічна школа у Львові. 1877-1921. Оп. 2. Спр. 1265 Program szkoły politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1908-1909. XXXVII. – S. 36, 52.
9. Biriulow J. Rzeźba lwowska od połowy XVIII wieku do 1939 roku / Jurij Biriulow. -Warszawa: Wydawnictwo Neriton, Stowarzyszenie Sztuki Nowoczesnej w Toruniu, 2007. – S. 228-230.
10. Степовик Д. Скульптор Михайло Паращук: життя й творчість [Електронний ресурс] / Видавництво Канадського інституту українських студій. – Режим доступу : <http://www.ciupress.com/catalogue/art/1/Скульптор%20Михайло%20Паращук:%20життя%20й%20творчість>.
11. Сьомочкін І.В. Пам'ятник Адаму Міцкевичу у Львові / І.В.Сьомочкін // Галицька брама №9(33). -Л.: Центр Європи, 1997. – С. 12-13.
12. Михайло Паращук [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Паращук_Михайло.
13. Народжені Україною. Меморіальний альманах. У 2-х т. — К.: Євроімідж, 2002. — Т.2. — С. 296—297.
14. Якель Р. Вигнанець великої долі / Роман Якель // Дзеркало тижня № 47 (472). – К.: Ормос, 2003.
15. Бірюльов Ю. Дрекслер Люна-Амалія / Ю.Бірюльов // Енциклопедія Львова. – Т. 2. – Львів: Літопис, 2008. – С. 151.
16. Wilkova L. Pajzderska Kazimiera / L. Wilkova // Wielkopolski słownik biograficzny. – Warszawa; Poznań, 1981. – S. 548.
17. Bal I. Pajzderska (Małaczyńska, Małaczyńska-Pajzderska) Kazimiera / I. Bal // Słownik Artystów Polskich. – T. VI. – Warszawa, 1998. – S. 396-398.

Рецензент статті:
Петришин Г.Л. канд. арх., доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»